

Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam¹

The Informal Employment In Turkey In The Globalization Process

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ERDİNÇ

Anadolu Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü. zerdinc@anadolu.edu.tr Eskişehir/Türkiye

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte kayıt dışı ekonominin en yoğun olduğu alan, istihdam alanı olmaya başlamıştır. Kayıt dışı ekonominin bir parçası olan kayıt dışı istihdam, istihdam faaliyetlerinin resmi belgelere yansıtılmaması ya da gerçekleştirilen istihdamın süresi ve alınan ücret miktarının resmi makamlara eksik bildirilmesidir. Kayıt dışı istihdam kavramı, 1980 li yıllardan itibaren yüksek enflasyon ve işsizlik, neo-liberal politikalar, küreselleşme sürecinin gelişimi gibi etkenlere bağlı olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkisini göstermektedir. Kayıt dışı istihdamın kısa dönemde olumlu sonuçları gözlemlense de uzun dönemde ekonomik, mali ve sosyal istikrarı olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışmada kayıt dışı istihdamın tanımı, nedenleri, türleri, etkileri, yıllara göre değişimi ve mücadelesi ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca küreselleşme sürecinde Türkiye’de kayıt dışı istihdamla ilgili mücadeleler değerlendirilerek çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Makro Ekonomi, Kayıt Dışı istihdam, Küreselleşme

ABSTRACT

With the globalization, the area where the informal economy is most concentrated has become the area of employment. Informal employment, part of the informal economy, means that employment activities are not reflected in the official documents or that the amount of wages and the amount of wages received are not reported to the authorities. The concept of informal employment has been influential in developed and developing countries since 1980s, depending on such factors as high inflation and unemployment, neoliberal policies, and the development of the globalization process. Despite the positive results of informal employment in the short term, it affects economic, financial and social stability in the long run.

In this study, general information about definition, causes, types, effects, change according to years and struggle of informal employment are given. Also related to combat unregistered employment in Turkey in the globalization process it has been made in evaluating possible solutions.

Keywords: Macroeconomy, Informal Employment, Globalization

1.GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi ile sadece iktisatçılar ve maliyeciler değil antropologlar, sosyologlar, siyasetçiler, hukukçular, istatistikçiler de ilgilenmişlerdir. Çeşitli bilim dallarının inceleme alanına girmesi kayıt dışı ekonomi olgusunun çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Değişik alanlardaki araştırmacıların ilgilendikleri ve ön plana çıkarmak istedikleri de birbirinden farklılık göstermektedir.

Hem gelişmiş hem de azgelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından birisi olan, kayıt dışı ekonominin tanımı, nedenleri ve ölçülmesi oldukça zordur ve ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Çok geniş bir alanı kapsayan, birbirinden farklı ama yine de birbiriyle bağlantılı iktisadi, mali, siyasi, hukuki, ahlaki, toplumsal, tarihsel ve kültürel boyutları olan faaliyetleri ifade ettiği için tanımlanmasında güçlükler yaşanmaktadır. Ortak bir tanımını vermek oldukça güç olmasına rağmen, (Schneider ve Enste, 2000, s. 78) göre kayıt dışı ekonomi kavramı resmi GSMH içerisinde yer almayan ve GSMH’ye katkıda bulunmayan tüm ekonomik faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Kayıt dışı istihdam ise kayıt dışı ekonominin bir parçasıdır (Erdinç, 2016,39-52).

¹ Bu çalışma, 5.SCF International Conference On “Economic And Social Impacts Of Globalization” And “ Future Of European Union” Organized By Uşak University Faculty Of Economics And Administrative Sciences, In Collaboration With University Of Montenegro Faculty Of Economics, Association Of Economic Universities Of South And Eastern Europe And The Black Sea Region Held At University Of Montenegro Faculty Of Economics, Podgorica/ Montenegro On The 05-07 September 2018’de sunulmuştur.

Kayıt dışı ekonomi, devletin düzenlemelerinden, vergilemeden veya gözleminden tamamen ya da kısmen gizlenen ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirleri kapsamaktadır. (Feige, 1989)

Kayıt dışı ekonominin olumlu ve olumsuz yanları bulunmakla birlikte, bunların ön plana çıkması kayıt dışı ekonominin boyutlarına bağlı bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, ekonomik kriz dönemlerinde yarattığı olumlu etkisi ve işgücüne istihdam imkânı yaratarak mal ve hizmet arzını arttırıp ekonomik hayata ve birey refahına yaptığı katkılar açısından ele alındığında olumlu sonuçlar doğurur.

Kayıt dışı ekonomi Gayri Safi Milli Hasılanın % 5 - %10' u civarında ise olumlu taraflar, buna karşılık Gayri Safi Milli Hasılanın % 30 - % 40' ı gibi yüksek oranlara ulaşması halinde ise olumsuz taraflar ağırlık kazanmaktadır. (Bildirici,1995, s. 68)

2.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SINIFLANDIRILMASI

Kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alan ve birbirinden bağımsız farklılık gösteren, gelir elde edenler açısından üç grupta toplanan faaliyetler sırası ile; (Sarılı, 2002, s. 33) Kayıtsız Faaliyetler (Enformel Ekonomi), Yarı Kayıtsız Faaliyetler (Beyan Dışı Ekonomi), Yasadışı Faaliyetler (Yeraltı Ekonomisi) dir. Bu faaliyetlerin oranları her ülkenin farklı dönemlerinde ekonomik, sosyal, siyasal ve mali yapısına göre farklılıklar göstermektedir.

Tablo 1' de Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması, yasa dışı ve yasal ekonomik faaliyetlerin sınıflandırılmasında faaliyet türlerinin parasal ve parasal olmayan işlemler altında ayrıştırılması görülmektedir.

Tablo 1. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Yasa dışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti; uyuşturucu madde Üretim ve satışı; fuhuş; kumar; kaçakçılık ve dolandırıcılık		Uyuşturucu, çalıntı mal, kaçakçılık malı vs. Takası; şahsi kullanım için uyuşturucu imali veya yetiştirilmesi; şahsi kullanım için hırsızlık	
Yasal Faaliyetler	Bildirilmeyen Kazanç; kanuni Mal ve hizmetler İçin bildirilmeyen Ücret, kazanç, Varlık edinmesi	Çalışanlara yapılan, ancak vergiden muaf olan ödemeler ve işçi ödemeleri indirimleri	Kanuni mal ve Hizmetlerin takası	Kişisel veya bir başkasına yardım için yapılan işler

Kaynak: Schneider,F.,Enste,D.H.(2000).Shadow Economies: Size, Causes and Consequences, Journal of Economic Literature, Vol. 38, s. 79.

3.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ

Kayıt dışı ekonominin nedenleri mali, ekonomik, politik, hukuki, sosyal ve psikolojik etkenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Hatta aynı ülke içerisinde yıllara göre de değişim gösterebilen kayıt dışı ekonomi bir ülkenin makroekonomik göstergelerine, ekonomik istikrarına ve gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Ekonomik nedenleri; ekonomi politikaları, işletme büyüklüğü, enflasyon, nakit ekonomisi, gelir dağılımı ve işsizlik olarak sıralayabiliriz. Kayıt dışının nedenleri ile ilgili genel bir ayırımda Tablo 2' de ekonomik, mali, iş hayatından kaynaklanan, sosyolojik, psikolojik ve teknolojik nedenler olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

A. Ekonomik Nedenler	B. Mali Nedenler
A1. Ekonomik İstikrarsızlık ve Belirsizlik A2. Enflasyonist Baskılar A3. Gelir Dağılımında Adaletsizlik A4. Ekonomik Krizler A5. Nakit (Para) Ekonomisi A6. Haksız Rekabetin Boyutu A7. Uluslararası Rekabet Baskısı ve Taşeronlaşma A8. Enformel Sektörün Büyüklüğü	B1. Vergi Yüğü ve Adaletsizliği B2. Vergiye Karşı Direnç B3. Vergilendirme Ortamının Belirsizliği B4. Vergi Denetiminin Yetersizliği B5. Vergi Afları B6. Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği
C. İş Hayatından Kaynaklanan Nedenler	D. Sosyolojik Nedenler
C1. Kayıt Dışı İstihdam C2. Kaçak İşçi Çalıştırma C3. Sigortasız İşçi Çalıştırma	D1. Hızlı Nüfus Artış Oranı D2. Göçler (Yurtiçi ve Yurtdışı) D3. Düzensiz Kentleşme ve Gecekondulaşma D4. İşsizlik D5. Rant Ekonomisi D6. Nüfus Yapısı D7. Eğitim Düzeyi D8. Gelir Seviyesi D9. Yolsuzluk Ekonomisi ve Ahlaki Aşımama D10. Vergi Bilinci
E. Psikolojik Nedenler	F. Teknolojik Nedenler
E1. Alışkanlıklar E2. Yasadışılık E3. Rakiplerin Durumu ve Ekonomik Faaliyetleri	F1. Teknolojik İşsizlik

Kaynak: Bozkurt ve Özbey, 2015, s. 77

Kayıt dışılık sadece gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de bir sorunudur. Tabii ki gelişmekte olan ülkelerde boyutlarının yüksek olması beklenen bir durumdur ve ampirik bulgular bu beklentiyi doğrulamaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ortalaması %18'lerde, AB dışındaki yüksek gelirli OECD ülkelerinde % 10'larda iken Afrika'da ve Orta ve Güney Amerika'da %40'ları aşmaktadır (Prokhorov, 2001: 4-5, Schneider ve Klinglmair, 2004, Schneider, 2011). (Savaşan, Yardımcıoğlu ve Demir, 2016; 162)

4.KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Literatürde kayıt dışı istihdam kavramı ilk kez, "Enformel Sektör" olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1970 yılında düzenlenen Dünya İstihdam Programı kapsamında hazırlanan Kenya Raporu'nda kullanılmıştır. Raporda formel (kayıtlı) sektör tarafından karşılanamayan açık işsizliğin enformel (kayıt dışı) sektör tarafından emildiği ve kırsal alandan şehirlere göçün beklenen miktarda açık işsizliğe yol açmadığı saptaması yapılmıştır. Avrupa Birliği tarafından 1998 yılında hazırlanan raporda ise kayıt dışı istihdam, nitelik olarak yasal fakat kamu kurumlarına bildirilmemiş herhangi bir ücretli faaliyet şeklinde tanımlanmıştır. Daha kapsamlı olarak kayıt dışı istihdam; hem resmi hem gayri resmi sektörde hem de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendi adına ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri kamu kayıtlarına ve istatistiklere yansımayan ve istatistiksel olarak tam hesaplanamayan istihdam şekillerinin tümünü ifade etmektedir (Uğur vd., 2014: 58-59).(Kalaycı, Kalan 2017:19)

1980 yılı sonrasında ekonomilerin hızla küreselleşmesinin yolunu açan neo-liberal akımın politikaları emek piyasalarını esnekletmiştir. Bu durum emek piyasalarında kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu konjonktüre göre kayıt dışı istihdam kendine özgü bir yapı oluşturmuştur (İpek, 2014: 171).

Kayıt dışı istihdamın değişik tanımları da yapılmıştır. Örneğin, kayıt dışı istihdam: "Resmi makamların bilgisi dışında işçi çalıştırılması (Altuğ, 1999: 11), "Çalışanların yasal çalışma standartlarına sahip olmadan, asgari yaş haddi, asgari ücret hakkı, fazla mesai ücreti gibi konulara uyulmadan sosyal güvenlik primleri ve vergilerin eksik ya da hiç ödenmediği istihdam türü" (İlgin, 1995: 39). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın aynı doğrultudaki tanımında; "Kendi adına ya da bağımlı istihdam edilenlerin çalışmalarının elde ettikleri ücret ve kazançlarının vergi dairesi ve sosyal güvenlik kurumu gibi kamu kurumlarına hiç bildirilmemesi ya da gün veya ücret olarak eksik bildirilmesidir." (Kamalıoğlu, 2014: 14).(Mahiroğulları,2017:549)

Kayıt dışı istihdam, sosyal güvenlik açısından niteliği itibariyle yasal işlerde çalışarak istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre üç türlü kayıt dışı çalışma söz konusudur: Sigortalıların Sosyal Güvenlik Kurumuna hiç bildirilmemesi, çalışma gün sayılarının eksik bildirilmesi, sigorta primine esas kazanç tutarlarının eksik bildirilmesidir.(<http://kidep.net/kayit-disi-istihdam-nedir/>)

Kayıt dışı istihdam, hem resmi, hem gayri resmi sektörde, hem de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendi adına ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri kamu kayıtlarına ve istatistiklere yansımayan ve de istatistiksel olarak tam hesaplanamayan istihdam şekillerinin bütünüdür.(Yereli, Karadeniz, 2004: 45)

5.KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Kayıt dışı istihdam ile kayıt dışı sektör kavramları çoğu zaman karıştırılmakta veya birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak kayıt dışı sektör ve kayıtlı sektör çalışılan sektörün özelliğine işaret ederken, öte yandan kayıt dışı istihdam faaliyeti bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olup olmamayı ifade etmektedir. (Bulutay, Taşçı,2002).

ILO, 1972'deki raporunda söz konusu kriterler ışığında kayıt dışı istihdamın temel özelliklerini altı başlık altında toplamıştır (Kamalıoğlu, 2014: 15) :

1-Kayıtsız çalışma: Gerçekleştirilen faaliyetlerinin çoğunluğunun hiçbir resmi kuruma bildirilmeden kayıtsız yapılmasıdır.

2-Sisteme giriş kolaylığı: ILO raporundaki ifadeyle, kayıt dışı istihdamın en bariz özelliklerinden birinin hiçbir resmi prosedür, evrak ve belgeye gerek duyulmaksızın sisteme girilebilmesidir.

3-Yasal mevzuatın dışında kalınarak kurlsız ve esnek çalışma: Kayıt dışı çalışma, çalışma hayatıyla ilgili kanunlara uyulmaksızın yapılan kurlsız çalışmadır. Ayrıca, zaman olarak kısa süreli esnek çalışanların önemli bir kısmı da kayıt dışı çalışmaya yönelmektedir.

4-Ölçümünün zor olması: Kayıt dışı istihdamın ölçülmesi oldukça zordur. Gerçi, son yıllarda bazı ülkelerde kayıt dışı istihdamın ölçümü ile ilgili "istihdam yöntemi", "anket yöntemi" gibi yöntemler kullanılsa da kelimenin tam anlamıyla sağlıklı bir ölçümün yapılması zor görünmektedir.

5-Genellikle niteliksiz işçiyle yapılan emek yoğun çalışma: Yüksek teknoloji kullanılan işletmelerde kayıtlı ve vasıflı işçi çalıştırılmasına karşın, kayıt dışı çalışmada, düşük ücretle vasıfsız ve eğitimsiz işgücü kullanılması yaygındır.

6-Genellikle küçük ölçekli işletmelerde yaygın olması: Kayıt dışı çalışma, kurumsal kültürü haiz orta ve büyük ölçekli işletmelerde nadir olmasına rağmen, 1-10 işçinin çalıştığı küçük ölçekli işyerlerinde yaygındır.(Mahiroğulları,2017:550)

ILO'nun 1972'deki altı tespitinden başka, günümüzde kayıt dışı istihdamla ilgili ilave özellikleriyle de karşılaşılmaktadır: - Kayıt dışı çalışma, emeğini ilk defa emek piyasasına arz edenler arasında daha yaygındır. - Kadınlar, kayıt dışı çalışmaya daha eğilimlidir. - Türkiye'de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de, kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu alanların başında tarım ve inşaat sektörü gelmektedir (Güloğlu, Korkmaz, Kip, 2003; 55).

6.TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Türkiye'de kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran yöntemleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;(Karaarslan,2010:27)

- ✓ Çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmeyenler,
- ✓ Çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına eksik bildirilenler,
- ✓ Mevzuatın kayıt dışında bıraktığı çalışmalar.

Türkiye’de 1980 sonrası dikkat çekmeye başlayan kayıt dışı istihdam 1990 yılında %55’lik ciddi bir oranla yapısal bir boyuta ulaşmıştır.2000 li yılların başında azalma sürecine girerek azalma eğilimi gösteren kayıt dışı istihdam Nisan 2018 yılı verilerinde %33.3 olmuştur.

Kayıt dışı istihdam oranlarının giderek artmasında, kuşkusuz yüksek işsizlik oranları, işgücü üzerindeki yüksek sigorta primi ve vergi yükü, kentleşme kuramı ve terör nedeniyle iç göçlerin sürmesi, ekonomik krizler, yetersiz işyeri denetimi, komşu ülkelerde ortaya çıkan siyasal kargaşalar nedeniyle çok sayıda göçmenin Türkiye’den geçmesi veya Türkiye’ye sığınması bağlamındaki kaçak yabancı işçilik gibi iç ve dış unsurların önemli etkileri olmuştur. Ülkemizde kayıt dışı istihdamın artmasında bir başka etken de, uluslararası rekabetin acımasız ve küresel boyut kazanmasıdır.1994’teki 5 Nisan Kararları, 2000 ve 2001’deki, keza 2008’deki Amerikan Mortgage krizleri gibi "ekonomik krizler" de etkili olmuştur. Zira, ekonomik konjonktür ile kayıt dışılık ilişkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Başka bir ifadeyle, ekonomik konjonktür, kayıt dışı istihdam düzeyini olumlu / olumsuz etkileyebilen bir olgudur (Gürsel, Durmaz, 2014:1) Diğer taraftan, ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde işsiz kitleler, kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanını genel olarak kayıt dışı istihdamda arama eğilimindedirler. Aynı şekilde, işverenler de, krizin olumsuz etkilerini azaltmak için kayıt dışı işçi istihdam ederek üretim maliyetlerini aşağı çekmeyi düşünürler (Aydn, 2013: 786)(Mahiroğulları,2017:551)

Tablo 3’de takip edileceği üzere yıllar itibari ile kayıt dışı istihdam oranında düşüş görülmektedir. 2002 yılında yaklaşık olarak yüzde 52,14 olan kayıt dışı istihdam oranı 2017 yılında yaklaşık olarak yüzde 33’97e düşmüştür.

Tablo: 3 Türkiye’de 2002-2017 Dönemine İlişkin Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2002	90,14	31,74	36,40	29,19	-	52,14
2003	91,15	31,55	36,43	29,00	-	51,75
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,80	33,97

Kaynak:http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani

Ayrıca Tablo 3’de kayıt dışı istihdamın sektörel dağılımı da verilmiştir. Sektörel olarak bakıldığında Türkiye’de kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu sektör tarım sektörüdür. Kayıt dışı istihdamın büyüklüğü bakımından tarım sektöründen sonra, sanayi ve hizmet sektörü gelmektedir. Kayıt dışı istihdamın gelişimine bakıldığında ise 2002-2015 yılları arasında kayıt dışı istihdamın tüm sektörlerde azalma trendinde olduğu görülmektedir. 2016 ve 2017 yılları arasında çok hafif yukarıya doğru bir artış eğilimi gözlenmektedir.

2017 Şubat-Mart döneminde başlatılan istihdam seferberliği ile ilave 500 bin kişilik yeni istihdam hedeflenirken, bu seferberlik kapsamında SGK ve gelir vergisi yükünün devlet tarafından

karşılancacının açıklanması kayıt dışı istihdamın azalması yönünde beklenti oluşturmuştur. (<http://www.dunya.com/kose-yazisi/istihdam-seferberligi-veve-kayit-etkisi/354433>) 2017'de başlatılan Milli İstihdam Seferberliğini 2018'de de sürdürüleceği de belirtilmektedir.

7.TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN NEDENLERİ

Kayıt dışı istihdamın nedenleri: mali ve ekonomik nedenler, hukuki ve idari nedenler, sosyal ve kültürel nedenler şeklinde üç başlık halinde sınıflandırılabilir. Mali ve ekonomik nedenler arasında; enflasyon, işsizlik, gelir dağılımının adaletsizliği, hukuki nedenler arasında; yasaların karmaşık olması veya sık değişikliğe uğraması, sosyal ve kültürel nedenler arasında; toplumda kayıt dışı çalışmanın zararlarının bilinmemesi veya nüfus artışının hızlı olması örnek olarak gösterilebilir. Enflasyon, işsizlik gibi mali ve ekonomik nedenler ülkenin genel politikaları üzerinden yürüyen olgular olduğundan üzerinde müdahale edilmesi oldukça güçtür. Yasalar üzerindeki çalışmalar gün be gün devam ederken toplumun kayıt dışı çalışmanın zararlarını bilmemesi, geleceği ve tehlikeleri öngörmemesi kayıt dışı istihdamı artıran büyük bir etkidir. Çalışma hayatındaki riskler sosyal güvenlik hakları, kayıt dışı çalışmanın olumsuz sonuçları toplum tarafından yeterince bilinmeyen konulardır. (<http://kidep.net/kayitdisi-istihdam-nedir/>)

1980 sonrasında ülkemizdeki kayıt dışı istihdamın giderek artmasında, işgücü talep ve arz yönlü faktörler eş zamanlı olarak etkili olmuştur. İşgücü talebi tarafında, ucuz işgücü istihdamını gerektiren, dolayısıyla kayıt dışı istihdam oranını artıran önemli bir değişken ortaya çıkmış; söz konusu değişken, işvereni, küresel pazarlardaki fiyatlarla rekabet edebilmek için kayıt dışı işçi çalıştırarak ürün maliyetini aşağı çekmeye zorlamıştır. İşgücü arzı tarafında kayıt dışı istihdamı artırıcı etken ise, özelleştirmeler bağlamında kamu sektöründeki istihdamın azalan payı ve kırsal kesimden kente iç göçlerin artmasıyla şehre gelen niteliksiz işgücünün (Aydın, 2013: 783) işsiz kalmama adına kendisine sunulan düşük ücret düzeyine razı olarak kayıt dışı çalışmasıdır.(Mahiroğulları,2017:533)

Şekil 1: Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Kaynak: Karaarslan, 2010: 53. Kutbay,2018,176

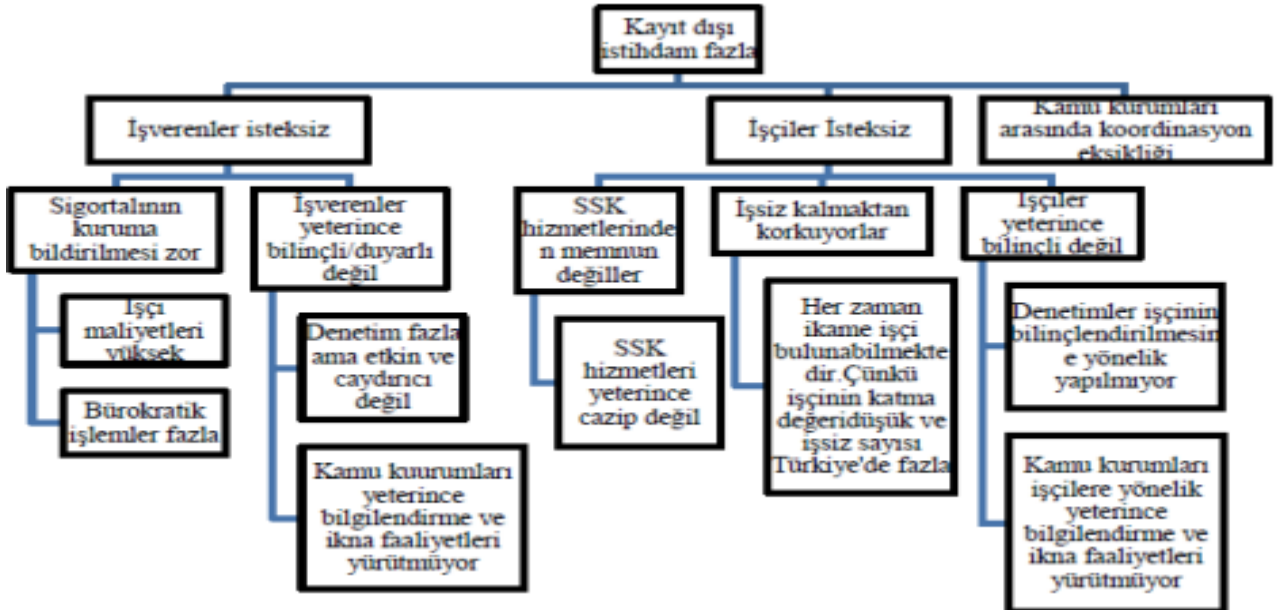
Türkiye'de kayıt dışı istihdama neden olan faktörler şekil 2'de belirtilmiştir. Şekil 2'deki kayıt dışı istihdamın nedenlerine bakıldığında; kayıt dışı istihdam genellikle işçilerin isteksizliği (Türkiye'de işsiz sayısı çok olduğundan her zaman ikame işçi bulmak kolaydır. Ayrıca SGK hizmetleri yeterince

cazip olmadığı için SGK hizmetlerinden memnuniyetsizlik söz konusudur. Ayrıca denetimler işçinin bilinçlendirilmesine yönelik yapılmadığından ve kamu kurumları tarafından işçilere yönelik yeterli bilgilendirme yapılmadığı için işçiler yeterince bilinçli değildir), işverenlerin isteksizliği (Bürokratik işlemler fazla ve işçi maliyetleri yüksek olduğundan sigortalının kuruma bildirilmesi zordur. Ayrıca denetim fazla ama etkin ve caydırıcı olmadığından işverenler yeterince bilinçli ve duyarlı değildir) ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı – ÇSGB, 2006: 5). Kayıt dışı istihdamın artmasında asgari ücretin yıllar itibariyle artması da önemli bir nedendir. Çünkü asgari ücretin artması ile işverenlerin çalıştırdıkları işçiler için katlanmak zorunda oldukları vergi yükü de artmaktadır. Ayrıca Türkiye’de işletilen işletmelerin neredeyse tamamına yakın bir kısmı küçük ölçekli olduğundan bunların birçoğu da kayıt dışı faaliyette bulunduğu için çalıştırdıkları kişilerde kayıt dışı çalışmaktadır. Çünkü çalışanların birçoğu aile içerisindeki bireylerden oluşmaktadır.(Kutbay,2018:175)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına göre kayıt dışı istihdamın fazla olmasının nedenleri Şekil 2’de verilmiştir. Söz konusu nedenler genel olarak şu şekilde sıralanabilir; (Kalaycı ve Kalan,2017:19)

- ✓ İşverenlerin, maliyet ve bürokratik işlemlerden kaçınmak gibi nedenlerden dolayı gayri resmi yollara başvurması,
- ✓ İşçilerin, işsiz kalma korkusu ve SGK hizmetlerinden yeterince tatmin olmamaları,
- ✓ Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki koordinasyon eksikliğidir.

Şekil 2: Kayıt Dışı İstihdamın Fazla Olmasının Nedenleri

Kaynak: KADİM, 2016:5,Kalaycı ve Kalan,2017:19

8.KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN ETKİLERİ

Kayıt dışı istihdamın olumlu yanlarını ele alırsak, bunlar (Gümüş, 2000:64);

- ✓ Kayıt dışı ekonominin varlığı, vasıfsız olduğu için düşük ücretle de olsa istihdam edilemeyecek olan birçok kişinin istihdamını sağlamaktadır.
- ✓ Bürokratik engeller sebebiyle yapılamayan birçok işler, kayıt dışı şekilde yapılabilmektedir.
- ✓ Özellikle büyük şehirlerde yaşayan sabit gelirli işçi ve memurlar için ek gelir sağladığında refah artışına katkıda bulunmaktadır.

- ✓ Kayıt dışı çalışanlar için sosyal güvenlik primi vergi ödemesi ortaya çıkmadığından kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlerde ulusal ve uluslararası alanda rekabet avantajı ortaya çıkmaktadır.

Kısa vadede bazı olumlu etkileri olmakla birlikte, orta ve uzun vadede kayıt dışı istihdamın ekonomik ve sosyal açıdan birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Kayıt dışı istihdam sonuçları işçi, işveren ve devlet açısından üç başlık altın da açıklanabilir. (<http://kidep.net/kayit-disi-istihdam-nedir/>)

İşçi açısından kayıt dışı istihdam;

- ✓ Kişilerin iş kazası veya meslek hastalığı, analık durumlarında hak ve yardımlardan faydalanamamalarına,
- ✓ Kişilerin çalışamaz duruma geldiğinde emekli aylığı, ölüm halinde eş ve çocuklara ölüm aylığı haklarından yararlanamamalarına,
- ✓ Kişilerin kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, yıllık izin gibi hakları alamamalarına,
- ✓ Sağlıksız ve güvencesi bir toplumun oluşmasına neden olmaktadır.

İşveren açısından kayıt dışı istihdam;

- ✓ Özellikle firmalar açısından primi ödeyenlerle ödemeyenler arasında haksız rekabete,
- ✓ Sistemde olan işyerlerini, belli bir zamandan sonra diğer işyerleri ile rekabet edebilme amacıyla kayıt dışılığa yöneltmesine,
- ✓ İyi niyetle sistemde olan kişilerin, kayıt dışı çalışan/çalıştıran kişilerden olumsuz etkilenerek bilinç kirliliğinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Devlet açısından kayıt dışı istihdam;

- ✓ Prim kabına,
- ✓ Sosyal güvenlik açıklarını artırmamasına,
- ✓ Sosyal güvenlik açıklarını kapatmak için bütçeden transfer yapılması ve bütçe açıklarını artırmamasına,
- ✓ Gelecek nesillerin sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan yükleri taşımak zorunda kalmaları ve sistemden yeterli düzeyde faydalanamamalarına,
- ✓ Sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sisteminin önüne geçilmesine,
- ✓ Sosyal güvenliğe duyulan güveninin azalmasına sebep olmaktadır.

9.KAYIT DIŞI İSTİHDAMLA MÜCADELEDE İZLENEN POLİTİKALAR

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin önemli bir parçası ve besleyicisidir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek için izlenen politikalar ve uygulamalar kayıt dışı istihdamla da mücadele anlamına gelmektedir. Özellikle 2000 yılından sonra kayıt dışı ekonomi ile mücadelede somut adımlar atılan Türkiye’de kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması çalışmaları politik karar alıcıların ve uygulayıcıların en büyük amaçlarından biri olmuştur.

Bu amaç doğrultusunda da, Türkiye’de Kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye yönelik izlenen politikalar; Gelir İdaresi Başkanlığının Kurulması, Vergi Daireleri Tam Otomasyon Projesi (VEDOP), Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’nın Oluşturulması, Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM), Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı’nın Görev ve Yetkilerinin Yeniden Belirlenmesi (MASAK), Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı, Tütün ve Tütün Mamulleri Kaçakçılığı Eylem Planı, Orta Vadeli Programlarda Kayıt Dışı Ekonomi, AB’ye Katılım Öncesi Ekonomik Programlar, Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Sigorta Politikaları, Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun(5811 sayılı) Uygulamaya Konulması, Kredi Kartı

Kullanımının Teşvik Edilmesi, Kayıt Dışı Ekonomide E-Dönüşüm, Kalkınma Planlarında Kayıt Dışı Ekonominin ele alınması gibidir. (Erdoğan,2016:39-52) Kayıt dışı istihdamı önlemek için izlenen politikaları üç grupta ele alırsak;

- ✓ Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kanun ile Yapılan Düzenlemeler,
- ✓ Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Yürütülen Faaliyetler,
- ✓ Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Uygulanan Projeler,

Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kanun ile Yapılan Düzenlemeler;

- ✓ Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yönelik düzenlemeler
- ✓ İşsizlik Sigortası Kanunu
- ✓ Yabancıların çalışma izinleri belirli esaslara bağlanması
- ✓ İşgücü piyasasının esnekleşmesi
- ✓ İŞKUR kuruluş yasağı çıkarılması
- ✓ İşverenlerin mali yükümlülükleri azaltılmaya çalışılması
- ✓ İstihdam üzerindeki prim maliyetleri azaltılması
- ✓ Asgari geçim indirimi uygulaması getirilmesi
- ✓ ALO 170 “Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bilgi Hattı” kurulması
- ✓ Kadın istihdamına yönelik istihdam teşvikleri genişletilmesi

Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Yürütülen Faaliyetler ;

- ✓ Kalkınma planları;
 - 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planları ile 9. Kalkınma Planında (2007-2013) kayıt dışı istihdama yer verilmiştir.
- ✓ Orta vadeli programlar;
 - 2012-2014 yılı orta vadeli programında kayıt dışı istihdamı önlemeye ve ilave istihdamı teşvik etmeye yönelik tedbirler alınacağı belirtilmiştir.
 - 2013-2015 yılı orta vadeli programında ise işgücü piyasasında başta kadınlar olmak üzere gençler ile dezavantajlı grupların istihdamının artırılması, ilave istihdam oluşturulması ve kayıt dışılığın engellenmesi için gerekli düzenlemeler yapılmaya devam edileceği belirtilmiştir.
- ✓ Hükümet programları;
 - Kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi çalıştırılması önlenmesi amacıyla alınan programlar.

Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Uygulanan Projeler;

- ✓ Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi(2006)
 - Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca hazırlanan “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi” ile Türkiye’de kayıt dışı istihdama ve yabancı kaçak işçi istihdamına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı istihdama geçişe katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Kayıt dışılığın emek piyasasına yönelik bir denetim projesi olan ve 4 Ekim 2006’da yayınlanan Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe giren “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi” kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlere yönelik yoğun denetimleri ve bilgilendirici eğitici çabaları

içeren kapsamlı proje görünümündedir. Bu proje kayıt dışı istihdamı ve özellikle yabancı kaçak işçi istihdamını önlemeyi amaçlamaktadır. Kadim projesi ile “kayıt dışı istihdam “la mücadele resmi olarak başlatılmış bulunmaktadır. Proje kapsamındaki faaliyetler dört ana alanda gruplanmıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2006, s. 4):

- Etkin denetim,
- Bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri,
- Mevzuat değişiklikleri,
- Bürokratik engellerin kaldırılması.

✓ Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi- KİDEP;

Kayıt dışı istihdam oranlarını düşürmek, ekonomimize sağladığı katkıyı artırmak ve mücadele sürecini güçlendirmek için “Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi”ni yani KİDEP’i 25/05/2017 tarihinde hayata geçirilmiştir. Denetim kapasitesinin güçlendirilmesi, etkin rehberlik faaliyetlerinin yapılması, toplumun farklı kesimlerinin yenilikçi yöntemler kullanılarak bilinçlendirilmelerinin sağlanması ve kayıt dışı istihdamla mücadelenin tabana yayılması amacıyla oluşturulan proje 2019 yılı Mayıs ayına kadar devam edecek. Söz konusu proje kapsamında;

- 15 farklı ilde ilköğretim öğrencilerini bilinçlendirmesi
- Lise ve üniversite öğrencilerine yönelik yarışmalar yapılması,
- 15 farklı ilde esnaf ve din görevlilerine farkındalık seminerleri verilmesi,
- Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Çalıştayı yapılması,
- İşverene rehberlik amaçlı mektup gönderimi sağlanması,
- İşyeri denetimleri yapılması,

✓ Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)

- “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (KADEM) (2008-2010)” Strateji; kayıt dışı ekonominin tanımı ile başlamakta, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutu, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin nedenleri ve sonuçları ile ekonomide kayıt dışılığın azaltılması için bu güne kadar yapılan çalışmalar ile devam edip 2008-2010 yıllarını kapsayan eylem planı ile sonlanmaktadır.
- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) ise,
 - Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Projeler
 - Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Ele Alınması Sosyal Diyalog Projesi
 - Kayıtlı İstihdamın Teşviki Projesi (KİTUP I ve II)(2010)
 - Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Faaliyetlerinden oluşmaktadır.

✓ Avrupa Birliği Projeleri;

SGK tarafından yürütülen bir diğer projede, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen iki önemli proje hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan kayıtlı istihdamın teşviki projeleri olan KİTUP I (Haziran 2012) ve KİTUP II (Ekim 2016) Projeleri başarı ile tamamlanmıştır.

Kayıtlı İstihdamın Teşviki II Projesi (KİTUP II) Hibe Programı, özellikle kadınların ve gençlerin işgücüne katılım oranını yükselterek istihdam edilen kişi sayısını artırmayı amaçlamaktadır. KİTUP II Projesi, AB ve Türkiye tarafından ortak finanse edilmektedir. Proje; mal alımı, hibe ve teknik destek bileşenlerinden oluşmaktadır. Kayıtlı İstihdamın Teşviki programlarından ilki yerel sosyal ağlar arasındaki işbirliğinin artmasını sağlamış ve teknik destek bileşeninin katkısıyla SGK personelinin ve ilgili diğer kişilerin farkındalık ve bilgi seviyelerinin artmasına katkıda bulunmuştur. Birinci programın devamı ve tamamlayıcısı olma niteliği taşıyan KİTUP II projesinin SGK çalışanlarını, yerel kuruluşların ve sosyal ağların çalışanlarını kurumsal kapasite yönünden daha fazla güçlendirmesibeklenmektedir.

(http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitliistihdamindesteklenmesiprojesi-kidep)

10.KAYIT DIŞI İSTİHDAMLA MÜCADELEDE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kayıt dışı ekonominin minimum düzeye indirilmesi için oluşturulacak politikanın temel esasları (Özçelik ve Yaşar, 2006, s. 215):

- ✓ Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede hangi önlemlerin, ne zaman ve ne şekilde uygulamaya sokulacağını belirten bir plan olmalıdır.
- ✓ Kayıt dışı ekonomiyle mücadele kesinlikle devlet politikası olarak benimsenmeli ve bu mücadele uzun dönemli ve etkin olmalıdır. Böylece mücadelenin istikrarlı olacağı açıktır.
- ✓ Etkin bir mücadele ortamı oluşturabilmek açısından toplumun tüm kesimlerinin desteği sağlanmalıdır.
- ✓ Kayıt dışı ekonomi olgusu bir ekonomi için asla sıfır düzeyine indirilemez. Bu nedenle ekonominin kendine özgü doğal kayıt dışı oranı belirlenmeli ve kayıtlı ekonomi içindeki kayıt dışı ekonomi boyutu bu oran düzeyinde tutulmalıdır.

Çağımızın modern devlet ve sosyal güvenlik anlayışı kayıtlılığı gerekli görmektedir. Devlet, kayıt dışı istihdam ile mücadele etmek yerine, kayıt dışı istihdamın nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelmelidir (Güloğlu vd., 2003: 56).Kayıt dışı istihdamla mücadele stratejilerinin istihdam yaratma stratejisiyle uyumlu olması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla işsizliğin önüne geçecek doğru politikalar izlenmesine öncelik verilerek kayıt dışı istihdamın uzun vadede azalması sağlanacaktır.

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile kayıt dışı istihdam arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Refah seviyesi yüksek olan, işsizliğin az olduğu ve enflasyon oranlarının düşük olduğu ülkelerde kayıt dışı istihdam da daha düşük görülmektedir (Candan, 2007: 24-25) Enflasyonu düşürmeye yönelik izlenecek kararlı politikalar kayıt dışı istidamın azalmasında etkili olacaktır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamla mücadeleye yönelik izlenen politikaların etkilerini artırabilmek ve alınan önlemlerin sonuçlarını alabilmek için, önce onu yaratan sebepler tam olarak tespit etmeli bunlara yönelik doğru ve kesin önlemler alınmalıdır.

11. SONUÇ

Ekonomik, politik, sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında şekillenen kayıt dışı ekonominin bir parçası olan ve Çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmemesi, çalışma gün sayılarının eksik bildirilmesi ve sigorta primine esas kazanç tutarlarının eksik bildirilmesi durumunda ortaya çıkan kayıt dışı istihdam, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla daha fazla olmakla beraber, gelişmiş ülkeler içinde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Ucuz işgücünü kısa dönem ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmek için bir avantaj olarak kullanılmasına rağmen uzun dönem de ekonomik ve sosyal olarak yapısal sorunlar ortaya çıkarmaktadır

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranları her ne kadar yıllara göre düşme eğilimi gösterse de hala yüksek olmasındaki önemli etkenler; nüfus artış hızı, ekonomik krizler, işsizlik oranları, işgücü üzerindeki yüksek sigorta primi ve yüksek vergi yükü, uluslararası rekabetin acımasız ve küresel boyut kazanması, son yıllarda başta Suriye krizi olmak üzere jeopolitik konumun sonucu ağır mülteci akını, kentleşme ve terör nedeniyle iç göçlerin sürmesi, kaçak yabancı işçilik, işletme ölçeğinin yetersiz işyeri denetimi sayılabilir.

Türkiye’de gerek kayıt dışı ekonominin toplam ekonomi içinde oranını düşürmek adına gerekse kayıt dışı istihdamı düşürmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle 2000’li yılların ortalarından itibaren kayıt dışı istihdamla mücadele önlemleri artırılmıştır. Bu önlemler içerisinde yer alan ekonomik politikalar, uygulanan Kayıtlı istihdamın teşviki projeleri olan KİTUP I ve KİTUP II Projeleri, kayıt dışı istihdamla mücadeleyi hedef alan denetim projesi KADİM ve Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi- KİDEP projeleri, İŞKUR tarafından yürütölen Toplum Yararına Programlar, çalışanların sigortalı olma bilincinin gelişmesine bağlanabilir.

Kayıt dışı istihdam oranının Nisan 2018 yılı için yaklaşık % 33,3 oranına çekilebilmesi önemli bir gelişmedir. Fakat kayıt dışı istihdamda henüz istenilen düzeye ulaşılabilmiş değildir. Kayıt dışı istihdamı daha da aşağı çekebilmek için sürdürülebilir mücadeleye devam etmek, işsizliği düşürmeye yönelik doğru politikalar izlenmesine öncelik verilerek, kayıt dışı istihdamda başarının bir devlet politikası olarak köklü ekonomik ve politik değişimlerle sağlanabileceği göz ardı edilmeden toplumun tüm kesimlerine önemli görevler düştüğü benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, O. (1999). Kayıtdışı Ekonomi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- AYDIN, E. G.(2013). "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Konusu Üzerine Teorik ve Ampirik Bir Çalışma", International Conference on Eurasian Economies 2013, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- BİLDİRİCİ, Z.(1995). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Boyutları, D. E. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu Magosa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 68
- BULUTAY, T. ,TAŞÇI, E .(2002), “Informal Sector In The Turkish LaborMarket”,Turkish Economic Asociation, Dicussion papers, Ankara,Turkey
- BOZKURT, K., ÖZBEY, Ö. (2015). Kayıt dışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (1), 77. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakoeyb/>
- CANDAN, M. (2007). Kayıt dışı istihdam, yabancı kaçak işçi istihdamı ve toplumumuz üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, İstihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ERDİNÇ,Z.(2016),Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeleye Yönelik İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 16 - Sayı/No: 4 (39-52)
- FEİGE, E. L. (1989), “The Meaning and Measurement of the Underground Economy”, Feige (ed.), the Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion. Cambridge: Cambridge University Press.
- GÜLOĞLU, T.KORKMAZ, A. ve KİP, M. (2003). "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış", Sosyal Siyaset Konferansları, 45. Kitap, İstanbul.
- GÜMÜŞ, T. (2000). Dışsallık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme, Gazi Üniv. İİBF Dergisi, 3/2000, ss.63-70
- GÜRSEL, S.DURMAZ, M. (2014). "Kayıtdışı İstihdam Sekiz Yılda Azaldı", BETAM Araştırma Notu 14/ 171, 29 Ağustos 2014.
- KALAYCI. C, KALAN. E,(2017) Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi, Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi, , 1(1), 17-34
- KAMALIOĞLU, N.Ç. (2014). Kayıt Dışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KADİM. (2006). Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi İle İlgili 2006/28 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (2006), T.C. Resmi Gazete, 26309, 4 Ekim 2006.
- KARAASLAN, E. (2010). Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, Mali Hizmetler Derneği, Yayın No:7, Ankara.
- KUTBAY. H(2018), Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi, Social Sciences Research Journal, Volume.7,Issue2,172-189 (June 2018), ISSN: 2147-5237

- ILGIN, Y.(1995). Kayıtdışı ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları, Yayınlanmamış DPT Uzmanlık Tezi, Ankara
- İPEK, M. (2014). Kayıt Dışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2014/1, 163-186.
- MAHİROĞULLARI, A(2017),Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Ve Önlemeye Yönelik Stratejiler, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2017, C.22, S.2, s.547-565.
- ÖZÇELİK,Ö., YAŞAR, E. (2006). Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler, Mali Çözüm Dergisi, 74 (1-2-3), 214-232.
- PROKHOROV, Artem B. (2001), “The World Unobserved Economy: Definition, Measurement, and Optimality Considerations”, Central Michigan University.
- SARILI, M. A. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. Bankacılar Dergisi, Sayı 41, 32- 50.
- SAVAŞAN.F, YARDIMCIOĞLU.F ve DEMİR.İ,(2016) Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi: Zaman Serisi ve Panel Veri MIMIC Tahminleri, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,2016, Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 2,sayfa 162.
- SCHNEİDER, F., ENSTE, F. D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes and Consequances, Journal of Economic Literature, 38, 79.
- SCHNEİDER, F. and KLİNGLMAİR R.(2004), Shadow Economies around the World: What Do We Know?”, CESIFO Working Paper, No. 1167.
- SCHNEİDER, F (2011), Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts”
- UĞUR, S., vd. (2014). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Etkilerinin Ekonometrik Bir Perspektiften Değerlendirilmesi (2005-2013). Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi, 1(1), 57-75.
- YERELİ, A. B,KARADENİZ, O.(2004). Kayıtdışı İstihdam, Odak Yayın Dağıtım, Ankara.
- <http://kidep.net/kayit-disi-istihdam-nedir/>
- ÇSGB (2006), Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi, <http://docplayer.biz.tr/736434-Kayit-disi-istihdamla-mucadele-kadim-projesi.html>,
- <http://www.dunya.com/kose-yazisi/istihdam-seferberligi-veve-kayit-disina-etkisi/354433>
- <http://kidep.net/kayit-disi-istihdam-nedir/>
- http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani